

РЕТРО ТА ФУТУРОРАКУРСИ ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ

В статті висвітлено багатопланові аспекти вивчення проблеми творчої перцептивної діяльності. Представлено теоретико-методологічний аналіз системостворюючої природи й регуляційних функцій розумових стратегій у процесах творчості, в тому числі й процесах творчого сприймання.

Ключові слова: *сприймання, творче сприймання, стратегія творчості, модифікація методів дослідження психіки.*

Започаткування багатопланових та, сподіваємось, лонгітюдних досліджень творчої перцептивної діяльності є лише дещо відносно новим. Насправді вже в піонерських цілеспрямованих, так би мовити, чисто психологічних розробках, що їх здійснювали перші класики психології, не говорячи про філософські екскурси мудреців і Заходу, і Сходу в сфері цілеспрямованого пізнання людиною самої себе та навколишнього світу, оскільки проблема пізнання у всіх її вимірах насправді доленосна. Тому цілком закономірно, що на таку важливу системостворюючу складову пізнання як перцепція було відведено протягом усього ХХ століття без усякого перебільшення ледве не левову частину психологічної армії, а вірніше різних її армій, полків, а то й просто «партизанських загонів». На сьогодні ми маємо без перебільшення тисячі й тисячі монографій, статей, тез, присвячених різним питанням сенсно-перцептивної та когнітивної в цілому індикації людської психіки; не залишились байдужими до цієї проблеми й українські психологи – Д.Г. Елькін, Г.С. Костюк, М.Ю. Малков приділяли їй фактично першочергову увагу).

Можна сказати, що перша частина діалектичного закону накопичення кількості фактів здійснена. Ми впевнені, що настав час перейти до якісного аналізу. І в цьому плані наша ідея дослідження саме **творчої перцептивної діяльності** не тільки аргументована й адекватна теоретичним і практичним запитам реалій наукового й «звичайного» життя, але, на жаль, навіть дещо спізнилась. Спізнилась перш за все тому, що є надзвичайно актуальною і ця актуальність виникла, як це добре зрозуміло, не сьогодні і навіть не «вчора», оскільки ця проблема по суті є проблемою не тільки пізнання світу, а й виживання в цьому світі, особливо в світі, який не тільки містить класичні труднощі й перешкоди у повсякденному бутті людини, але й стрімко занурюється в океан, – чи велетенське болото, – це вже як дивитись на реалії, – штучної інформації різних обсягів, жанрів, проявів. На це абсолютно переконливо вказано в працях найбільш авторитетних психологів (і не тільки психологів); наприклад, Дж. Брунера, Б.Ф. Ломова, У. Найссера, до яких можна звернутись у випадку певної недовіри до обґрунтованості нашої парадигмальної спрямованості.

До сказаного необхідно додати, що автором цього тексту і колективами, якими він керував і з якими він співпрацював (і не тільки колективами, а й з окремими фахівцями – С.Г. Геллерштейн, В.В. Давидов, В.П. Зінченко, Т.В. Кудрявцев, Я.О. Пономарьов, Я. Главса, Н.В. Кузьміна) протягом багатьох років здійснювались у різних жанрах дослідження проблеми конструктивної діяльності, розуміння, праці, творчості в різних її вимірах [2; 6]. І саме

ці масштабні нароби, накопичення фактів, ідей, мікроконцепцій дають валідні підстави переконливо обґрунтовувати нашу вихідну наукову позицію і не тільки гіпотетичні, а часом і аксіоматичні положення теорії творчої діяльності і місця в ній саме творчої перцепції [6].

Найбільш важливим, як видається, на нинішньому етапі у вказаному напрямку з врахуванням конкретних теоретичних гіпотез та реальних експериментальних можливостей слід назвати такі аспекти (хоча кожен з цих «аспектів» це насправді може бути масштабний відносно автономний напрямок):

- теоретико-методологічний аналіз системостворюючої природи й регуляційних функцій розумових стратегій у процесах творчості (в тому числі й процесах творчого сприймання);
- дослідження конкретних процесів конструювання образів, понять, різноманітних образно-понятійних систем (мається на увазі наукова, технічна, художня та інші види творчості на різних вікових рівнях та з врахуванням набутого досвіду та апробованих стратегій та тактик діяльності конкретного суб'єкта);
- цілеспрямована розробка й апробація модифікованих методів дослідження творчої діяльності на базі максимальної об'єктивації кожного конкретного процесу (найбільш переконливими були й залишаються в цьому відношенні розробки в сферах технічного конструювання, деяких видів художньої та літературної творчості; видається необхідним, так би мовити, реанімувати занедбаний метод інтроспекції, розширити дослідження у використанні біографічного методу, зокрема спираючись на вже здійснені дослідження з використанням системи КАРУС, яка дістала позитивну наукову оцінку зокрема таких авторитетних фахівців з психології творчості як Я. Главса, Я.О. Пономарьов та ін.).

Як це добре зрозуміло, вищенаведені положення вимагали б досить розгорнутого обґрунтування, якби вже не були здійснені багатопланові та лонгітюдні дослідження, в тому числі вказаних вище авторів, а також цілою плеядою відомих українських фахівців (див. праці, крім вже названих авторів, Н. В. Чепелевої, О. А. Кривопішиної, С. М. Симоненко, Л. П. Міщихи, О. Л. Музики, І. М. Білої та ін.). Тому ти тут подамо лише кілька тезових коментарів.

Апелюючи до здійснення досліджень у сферах «живої, реальної», а не лабораторної лише психології, ми повсякчас вважаємо за потрібне робити наголос на низці принципів, а часто й положень, що можуть на перший погляд не видаватись скільки-небудь важливими, чи оригінальними, але без яких буде просто несерйозно говорити про адекватність наукового підходу, – і це не наші оригінальні ідеї, а ідеї багатьох класиків і психології, і філософії, і інших наук, а часом і не тільки наук, а, скажімо, релігійних та культурологічних напрямків (трохи нижче ми коротко повернемося до цього положення). Зокрема хотілось би звернути увагу на наступне.

1. Якщо говорити про так звану середньостатистичну людину, то напевне слід мати на увазі, що в її психіці одночасно присутній не якийсь там один єдиний образ світу, а більш чи менш складна система образів з їх суб'єктивною ієрархією, поєднанням модальностей відчуттів, перцепцій, інтелектуальних та емоційних складових.

2. Психіка як динамічна система характеризується постійною поточністю, текучістю і довільною, й мимовільною, тобто в будь-якому випадку в

нашій свідомості, а чи у підсвідомості йде більш чи менш виразна й масштабна робота по модифікації образів, понять, образів-понять чи їх окремих деталей; можна говорити про безперервну конструктивну чи деструктивну роботу нашого мозку на різних його поверхнях (нагадаємо, що спеціальну увагу на це звернув не У. Джемс, хоча його заслуга у такому наголошенні насправді видатна, а ще філософи древньої Греції – «все тече, все змінюється», а також буддисти, проте парадоксальним є те, і я вже багато років нагадую, що навіть не тільки у більшості підручників, але й у спеціальних монографіях про це навіть не згадується – ?!).

3. Як продовження попередньої тези витікає положення про, скажімо так, цілодобову «психологічну службу» кожного суб'єкта, яка здійснює аналітико-синтетичну, фіксуючу, ретро, футуро роботу, починаючи від найпростіших відчуттів і кінчаючи інтуїтивними процесами, сновидіннями, телепатичними та іншими визнаними й поки що не визнаними наукою формами психічної діяльності.

4. В теорії, якої ми дотримуємось і яку намагаємось розвивати, регулюючими психічними утвореннями, які упорядковують, спрямовують і керують усіма цими процесами (творчими й нетворчими) є навички, вміння, стратегії, тактики, оперативні дії, що базуються, як можна почасти гіпотетично, а почасти аксіоматично на біофізіологічних, генетичних інстинктах, умовних та безумовних рефlekсах, а також на складній системі аксіоматичного характеру, диспозицій, установок, суб'єктивних переваг та деяких інших складових усього арсеналу нашої психіки (див. про це в наших попередніх розробках).

5. На фоні правомірних і часом досить переконливих аргументів про кризу науковості взагалі, та в окремих науках зокрема (див., наприклад, класичні праці Р. Генона, порівняно нові праці О. Дугіна та ін.), виникає гостра необхідність якщо й не революційного, то, як мінімум, еволюційного розвитку засобів наукової доказовості, розширення діапазонів наукового аналізу, внесення поправок до понятійно-термінологічного апарату, залучаючи в систему обговорення й доказовості нові аргументи й факти, в тому числі поодинокі – в психіці, можна сказати, є своя статистика, своя логіка (див. переконливі положення в працях того ж Р. Генона, О. Вентцель, Ю.О. Артем'євої та багатьох інших).

6. Як це вже почасти витікає з вищесказаного, вже мабуть настав час і в нашу наукову психологію залучати хоча б дещо з того багатства думок, ідей, положень, що віднайшли право на принаймні дискусивне життя в деяких школах містики, концепції психології Сходу, не кажучи вже про до останнього часу не асимільованих ідеях Г.С. Сковороди, Г.І. Челпанова, М.О. Бердяєва, Г.Г. Шпета та багатьох інших вітчизняних (названі автори усі за походженням з України, переважно з самого Києва); оскільки людина – це поки що недосяжно складна система-конденсатор в нескінченному світі світів з їх мікро та макровимірами. Адже навіть якщо ми звернемося до проблеми «лише» мови думок чи тієї ж мови почуттів, то нема ніякої потреби нагадувати про те, що ми лише десь підступилися до цих еверестів психіки, а Гімалаї творчості (як ми нещодавно згадували про експедиції Я.О.Пономарьова), окрім Евересту мають ще чимало вершин, куди на відміну від реальних вершини, ще практично не «ступала нога» психологів. Вдаючись до східної метафоричності, можна без перебільшення сказати, що людина це коан в світі коанів простору – часу – свідомості – непізнаного (неві-

домого й прихованого). Тому, трохи перефразувавши Лінкольна Стеффенса, можна зробити висновок: найбільші відкриття у психології ще попереду, а тому, ігноруючи поняття про скромність (у наукових пошуках це поняття не має права на вето), ми сподіваємось здійснювати подальший науковий маршрут саме по стежці (не трасі, не сучасному автобану!) творчої перцепції.

Нашу переконаність у адекватності обраного наукового напрямку певною мірою обумовлюють вже здійснені дослідження. Це, наприклад, цикл розробок про Чорнобильську атомну катастрофу, де було використано метод включеного спостереження та аналізу документації й матеріалів у ЗМІ, а також комбіноване дослідження образу Японії, якому передувала багаторічна підготовка – ознайомлення з історією, культурою, літературою, філософією цієї країни, а також започатковано цикл досліджень проявів творчого поетичного сприймання [див. 2; 3; 4].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барабаничиков В.А.* Психология восприятия. – М.: Когито-Центр, 2006. – 240 с.
2. *Моляко В.А.* Творческая конструкторология (пролегомены). – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.
3. *Моляко В.* Психея в кімоно (3 книги «Психодром»). – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2010. – 272 с.
4. *Моляко В.* Спасательный круг. – К.: Фенікс, 2011. – 380 с.
5. *Найссер У.* Познание и реальность. – М.: Прогресс, 1981. – 230 с.
6. Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / За заг. ред. В.О. Моляко. – К.: Освіта України, 2008. – 702 с.

Моляко В. А. РЕТРО И ФУТУРОРАКУРСЫ ПРОБЛЕМЫ ТВОРЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ

В статье раскрыты разноплановые аспекты изучения проблемы творческой перцептивной деятельности. Представлен теоретико-методологический анализ системообразующей природы и регулирующих функций мыслительных стратегий в процессах творчества, в том числе и процессах творческого восприятия.

Ключевые слова: *восприятие, творческое восприятие, стратегия творчества, модификация методов исследования психики.*

Molyako V. A. RETRO AND FUTUROVIEWPOINTS OF CREATIVE PERCEPTION PROBLEM

In the article multidimensional aspects of creative perceptive activity problem study are presented. Theoretical-methodological analysis of system forming nature and regulative functions of mental strategies in the process of creative perception are presented.

Keywords: *perception, creative perception, creation strategy, modification of the psychics research methods.*
